

Terugblik *Wierook en tranen* : de oogappel van twee generaties

Ward Ruyslinck

Het was Terentianus Maurus 17 eeuwen geleden al opgevallen: habent sua fata libelli. Het lot van een boek is inderdaad even grillig en onvoorspelbaar als het lot van een mens: het wordt veroordeeld tot een sluimerend bestaan, het maakt een succesvolle carrière of het sterft een voortijdige dood. Mijn opus 2, *Wierook en tranen*, is een opmerkelijk voorbeeld van wat men zou kunnen noemen ‘een geslaagde carrière’.

Bij het verschijnen van deze korte, semi-autobiografische oorlogsroman in 1958 konden de meeste critici de verleiding niet weerstaan om het boek af te wegen tegen de een jaar eerder verschenen, hogelijk geprezen debuutroman *De ontaarde slapers*. Sommigen vonden het, ondanks gulle lof en voorzichtige bewondering, niet onverdeeld een réussite. Urbain Van de Voorde bijvoorbeeld kwam in *De Standaard der Letteren* tot het besluit, dat ‘zijn nieuw verhaal een veel minder pregnant karakter dan het voorgaande’ had, en Jan Spierdijk liet in *De Telegraaf* weten dat hij door mijn oorlogsverhaal ‘wel eens geboeid, maar nooit ontroerd’ werd. Anderen, onder wie André Demedts in *De Nieuwe Gids* en Hubert Lampo in *Volksgazet*, zagen er de bevestiging in van ‘zijn groot en innemend talent’ en lieten er geen twijfel over bestaan dat *Wierook en tranen* een ‘even boeiende réussite’ was als *De ontaarde slapers*. Ook Raymond Herreman trad in een van zijn ‘Boekuiltjes’ deze mening bij (‘even goed als *De ontaarde Slapers*, even zuiver, even gespannen’) en in zijn recensie in *Vooruit* gaf Prosper De Smet te kennen dat hij, in tegenstelling tot Spierdijk, door het verhaal van Waldo en Vera niet alleen geboeid, maar ook diep ontroerd werd. Weer anderen, zoals Jan Greshoff in *Het Vaderland*, waren van oordeel dat ik met mijn tweede roman mijn debuut overtroffen had. Als 28-jarige auteur, die volop aan het aftasten van zijn mogelijkheden en grenzen toe is, houd je aan al dat beminnelijke, helaas zelden gemotiveerde kanunnikenkrakeel een gevoel van voorbarige zaligverklaring over. Wat me enigszins ontgoochelde waren niet zozeer de reserves en bezwaren van bonafide critici, die *De ontaarde slapers* uitbundig hadden bejubeld, dan wel de vaststelling dat er ‘achter de coulissen’ al stemming tegen het boek was gemaakt nog voordat het manuscript ter zetterij was. Herreman maakte daar in zijn ‘Boekuil’ een allusie op – ‘Gisteren hoorde ik zeggen, dat *Wierook en tranen* niet beter is. Als er daar een zweem van kritiek achter steekt, moet ik protesteren.’ – en ook Lampo sprak er in zijn recensie in *Volksgazet* onomwonden zijn ongenoegen over uit : ‘Nog voor er sprake van was, dat *Wierook en tranen* in boekvorm zou verschijnen, is er door de insiders, die het manuscript hadden gelezen, over deze korte roman heel wat over en weer gepraat geworden. Ik geloof niet, de ongeschreven wetten van het kritisch en journalistiek fatsoen te buiten te gaan, zo ik er vrijmoedig aan toevoeg, dat men meestal de mening scheen te huldigen, dat Ruyslinck niet het peil van zijn eerste prozawerk had weten te handhaven. Naar mijn mening berust deze opvatting op een vergissing.’

Achteraf gezien vraag ik me of de op volle toeren draaiende geruchtenmachine ook de jury van de Leo J. Kryn-prijs, waarvoor ik in het najaar van 1957 het manuscript van *Wierook en tranen* had ingezonden, niet beïnvloed had. De jury – samengesteld uit Willem Elsschot, Raymond Brulez, prof. Closset, Raymond Herreman en Willem Pelemans – gaf er de voorkeur aan Jan Walravens’ roman *Negatief* te bekronen. Rekening houdend met het literaire klimaat van de jaren vijftig lag het misschien wel voor de hand, dat het rauwe, existentialistische verhaal over een kleptomane met sadistische neigingen een betere beurt zou maken dan het poëtisch relaas van twee onschuldige kinderen op de vlucht voor het

oorlogsgeweld, maar ik voelde me door het verdicht toch in de hoek getrapt. Toen ik, nieuwsgierig naar de motieven van de jury, in maart 1958 Angèle Manteau om inzage van het juryrapport m.b.t. *Wierook en tranen* verzocht, antwoordde zij me: ‘Na herlezing van deze aantekeningen (d.i. van de jury) ben ik tot de conclusie gekomen dat u er niets aan zou hebben, daar ze uiterst negatief zijn.’ Ook de aantekeningen van Herreman, die een jaar later in *Vooruit* zijn enthousiasme over de roman niet onder stoelen of banken stak? Ook de aantekeningen van Elsschot, die me tijdens een ontmoeting in 1959 in één adem met *De onttaarde slapers* én *Wierook en tranen* complimenteerde? Je moet al heel naïef zijn om te geloven dat juryleden onkreukbare, door God of onfeilbare instincten geïnspireerde wezens zijn. Ik heb sindsdien vaak genoeg zelf in jury's gezeten om te weten, dat de waardenschaal zelden zuiver geijkt is. Koehandeltjes en ‘vriendschappelijke’ compromissen behoren blijkbaar tot de interne regels van het spel.

Ondanks alle gekibbel en gekakel en, ondanks de ‘uiterst negatieve’ aantekeningen van de Kryn-jury zijn vandaag, in 1988, de tranen al lang opgedroogd en stijgt de wierook nog steeds op. *Wierook en tranen* is na 30 jaar aan een 26^e druk toe en er werden in totaal nagenoeg 350.000 exemplaren van verkocht [oplopend tot 500.000 exemplaren in 2003]. Walravens’ bekroonde roman daarentegen lijkt onder het stof der letterkundige archieven begraven. Voor de populariteit van mijn tweede roman, die ik persoonlijk als literair werkstuk ongaarne als een absolute topper in mijn oeuvre beschouw, heb ik eerlijk gezegd geen afdoende verklaring, maar het is een onloochenbaar feit dat *Wierook en tranen* de oogappel van twee generaties is geworden en tot dusver gebleven. De bijzondere voorliefde, waarmee het boek sinds de tweede helft van de jaren zestig zowel in Vlaanderen als in Nederland in het middelbaar onderwijs klassikaal wordt behandeld (en ook wel eens mishandeld), heeft ongetwijfeld bijgedragen tot dit succes. Het ziet er naar uit dat de bestseller aardig op weg is om een evergreen te worden. Niet alleen uit brieven van en persoonlijke contacten met middelbare scholieren uit Noord en Zuid, maar ook uit de resultaten van enquêtes naar de leesgewoonten op school die vrij regelmatig door kranten en gespecialiseerde bladen worden ingesteld blijkt dat *Wierook en tranen* zich in de voorste gelederen van de top-tien handhaaft. Ter illustratie volgen enkele (veeleer willekeurige) voorbeelden uit de jaren tachtig, die ik uit mijn knipselarchief heb gelicht. In *Kultuurkrant* de culturele bijlage van *Vooruit*, van 19

september 1981 heeft *Wierook en tranen* onder de tien ‘meest gelezen boeken voor de Nederlandse les’ zich comfortabel op de derde plaats genesteld (voorafgegaan door *Het reservaat!*) en bij de tien ‘lievelingsboeken’ van de scholieren op de zesde plaats, waarbij *Het reservaat* maar liefst naar de eerste plaats is opgeklommen. In een enquête, waarvan de resultaten (najaar 1982, als ik het goed heb) door *De Standaard* werden gepubliceerd in een speciale Boekenbeursbijlage over literatuur in het onderwijs, blijkt *Wierook en tranen* zowel bij de ‘huislectuur’ als bij de ‘cursorische lectuur’ een onbetwistbare eerste plaats te hebben veroverd. Ook het *NRC-Handelsblad* publiceerde op 8 juli 1986 de resultaten van een uitgebreid onderzoek naar de literaire smaak en voorkeur van de Nederlandse scholieren en stelde op grond daarvan een lijst samen van de 12 ‘beste auteurs’. Dat mij een eervolle zevende plaats toeviel dankte ik voor een groot deel aan *Wierook en tranen*, dat samen met *Het bittere kruid* van Marga Minco (nummer 6), dat andere onverslijtbare oorlogsboek, niet meer uit het

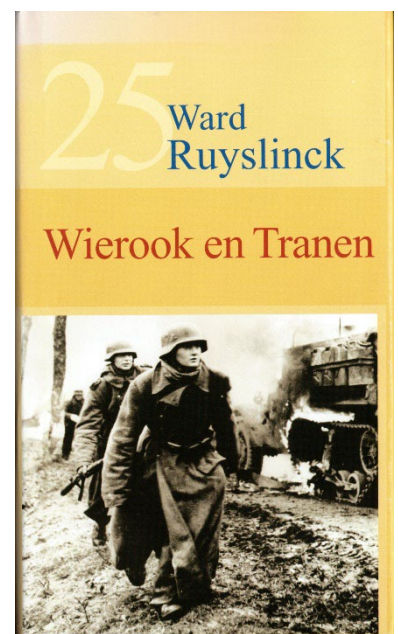
Proefdruk omslagontwerp May Néama voor de 2e druk, KMP 1, 1962.

literatuuronderwijs schijnt te zijn weg te branden. In een aflevering van het Nederlandse *Diepzee*, vermoedelijk daterend van eind 1985, komt *Wierook en tranen* maar weer eens opzetten als nummer drie. Alsof het nog niet mooi genoeg is wordt in een uitvoerige beschouwing over de waardering en receptie van de Vlaamse bestseller door Gerard Heynen melding gemaakt van ‘33 drukken in 27 jaar’. Het is net als met tophits in de amusementsindustrie: het succes van uitschieters wordt doorgaans nog wat aangedikt om zich met meer redenen eraan te kunnen ergeren. Het feit dat Heynen mijn hit als ‘een prooi voor lijstbreiers’ bestempelt doet vermoeden, dat het onverklaarbare verschijnsel hem irriteert. Daar heb ik eerlijk gezegd wel enig begrip voor: het irriteert mezelf ook. Ondanks het feit dat *De ontaarde slapers*, *Het reservaat*, *De stille zomer*, *Golden Ophelia* en sinds enkele jaren ook *Wurgtechnieken* aardig meedraaien in de literatuurmolen van het onderwijs, blijft *Wierook en tranen* een taaie, onvermoeibare koploper die zich niet stoort aan de banbliksems van grensverleggende critici en de wrevel van literaire smaakmakers.

Ik veronderstel dat de televisiebewerking van *Wierook en tranen*, een coproductie van NCRV en BRT naar een scenario van Rients Slippens en in een regie van Ruud Keers, de populariteit van het boek nog wat heeft aangezwengeld, al is dit strikt genomen geen meetbaar gegeven. Voor de ‘petite histoire’ mag wel even worden vermeld dat de rol van Waldo, de jonge oorlogswes, werd vertolkt door Daan Brouwers, het toen 9-jarig zoontje van de geruchtmakende schrijver Jeroen Brouwers. De BRT zond de film op 24 april 1977 uit en de NCRV een week later, op 1 mei. Het filmverhaal kreeg hoge waarderingscijfers en de commentaren in de pers waren, op enkele dissonanten na, zeer lovend.

Op het stuk van vertalingen is deze verfilmde kassakraker, vergeleken met sommige van mijn andere populaire of veelgelezen werken, om de een of andere duistere reden lang een muurbloempje gebleven. Pas in het najaar 1987 kwam een eerste vertaalde uitgave tot stand toen de uitgeverij Radouga te Moskou in een Russische omnibus van mijn korte romans, novellen en verhalen ook *Wierook en tranen* opnam. Een jaar later, eind 1988, brachten de Editions de la Longue Vue te Brussel (die al eerder *Wurgtechnieken* publiceerden) een Franse editie op de markt onder de poëtische titel *Les pommiers étaient en fleurs*.

De grote bijval, die het boek in Vlaanderen en Nederland geniet, heeft kennelijk niet tot een doorbraak in het buitenland geleid. Ter vergelijking : *De ontaarde slapers* werden in het Engels, Duits, Pools, Grieks, Spaans en Russisch vertaald, *Het reservaat* in het Engels, Duits, Zweeds, Pools, Hongaars en Roemeens, en *Golden Ophelia* in het Frans, Engels, Duits, Zweeds en Grieks. Een van mijn trouwe Duitse lezers, dr. Johann Langer uit Frankenthal, gaf me ooit te kennen dat het Duitse publiek ongaarne door schrijvers uit de voormalige bezette gebieden herinnerd wordt aan het oorlogsleed, veroorzaakt door Hitlers horden. Ook Georg Hermanowski, die in de jaren zestig drie romans en een aantal verhalen van me in het Duits vertaalde, liep om dezelfde psychologische reden in een wijde boog om mijn tweede roman heen. ‘Die Schuldfrage des deutschen Volkes’, ja, daar kan ik wel min of meer in komen. Misschien kan men deze verklaring inderdaad doen gelden voor het gebrek aan belangstelling uit het Duitse taalgebied, maar wat belet de West-Vlaamse appelbomen in Engeland, Zweden of Polen te bloeien? Ik waag me niet verder op het gladde ijs van de verspreiding der Nederlandstalige literatuur in het buitenland : het is ons allen al lang een doorn in de ‘oogappel’.

Nr. 25 in de serie Bibliotheek Het Laatste Nieuws, 32^e druk, 2003.
Foto: AP/U.S. Army Signal Corps.